

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt gedurende de financiële crisis

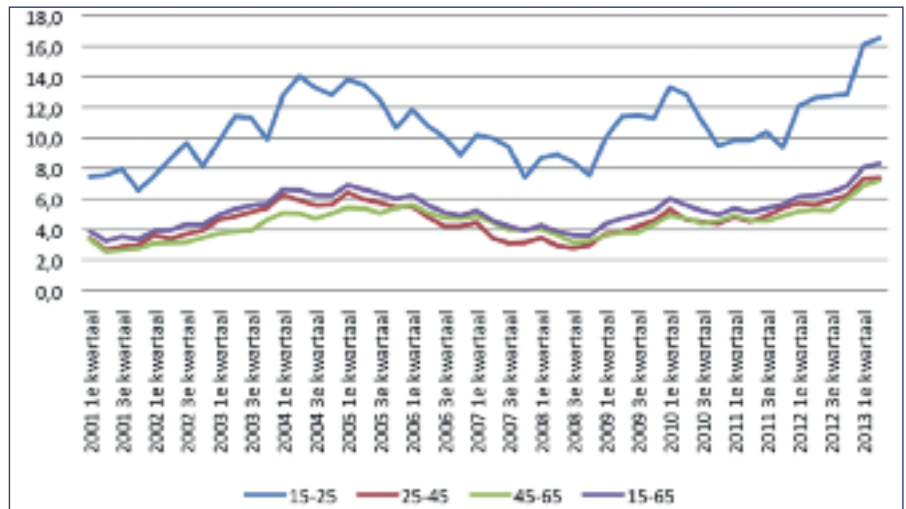
In 2007 maakten arbeidsmarkt-economen en beleidsmakers zich zorgen dat er tekorten aan werknemers zouden ontstaan. Het onderzoeksinstituut ROA uit Maastricht voorspelde dat er in sectoren als de bouw, het geld en bankwezen en de zorg in ieder geval tot 2012 sprake zou zijn van stijgende werkgelegenheid.¹ Momenteel is de stemming omgeslagen en is er zorg om de oplopende werkloosheid.

Bas van der Klaauw

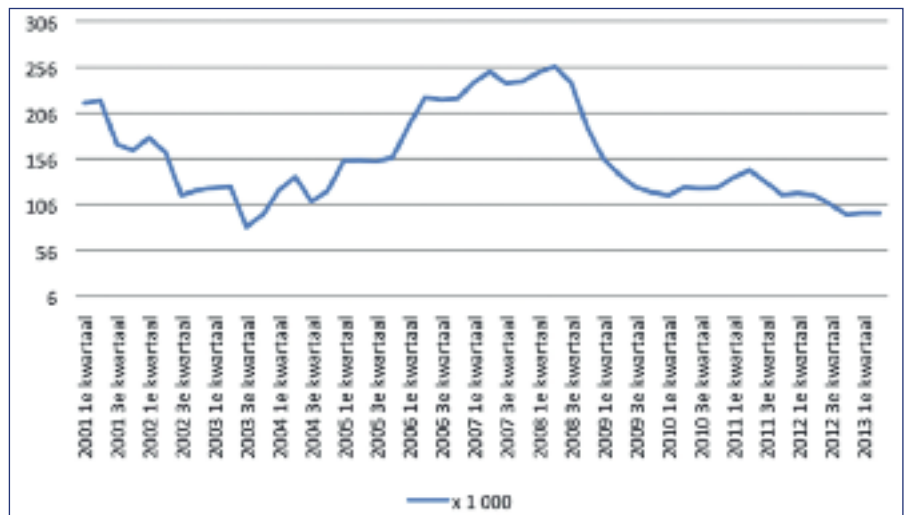
In Figuur 1 wordt dat geïllustreerd. Terwijl de werkloosheid in 2007 rond de 4% lag, is dat nu hoger dan 8%.

Na het uitbreken van de financiële crisis liep de werkloosheid tussen 2008 en 2010 naar ongeveer 6% van de beroepsbevolking. Dit was de periode dat de overheid met werktijdverkorting en deeltijd-WW probeerde om ontslagen te voorkomen. In de periode daarna daalde het werkloosheidspercentage, waarna het begin 2012 opnieuw, maar nu sneller, begon op te lopen.

Wat opvalt is dat het werkloosheidspercentage onder 25 tot 45-jarigen gedurende de volledige tijdsperiode ongeveer even hoog is als onder 45 tot 65-jarigen. Het werkloosheidspercentage onder jongeren is altijd ongeveer twee keer zo hoog als in de rest van de beroepsbevolking. Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar geldt voor vrijwel elk EU-land. Het reflecteert dat nieuwkomers op de arbeidsmarkt tijd nodig hebben om in een stabiele baan-situatie te komen. Als er problemen op de arbeidsmarkt zijn, dan loopt het werkloosheidspercentage onder jongeren het snelst op, terwijl dat ook weer

Figuur 1: Werkloosheidspercentage in verschillende leeftijdsgroepen (bron: CBS Statline).

Figuur 2: Aantal openstaande vacatures (bron: CBS Statline).

het snelst daalt als het beter gaat.

De problemen op de arbeidsmarkt na het uitbreken van de financiële crisis komen voornamelijk door vraaguitval naar arbeid. Dit wordt geïllustreerd in Figuur 2. Na de val van Lehman Brot-

hers in het derde kwartaal van 2008 halveerde het aantal openstaande vacatures tot het niveau van 2003/2004. Het probleem van de huidige crisis is dat het aantal vacatures niet meer herstelde en vanaf halverwege 2011 zelfs nog verder is gedaald.

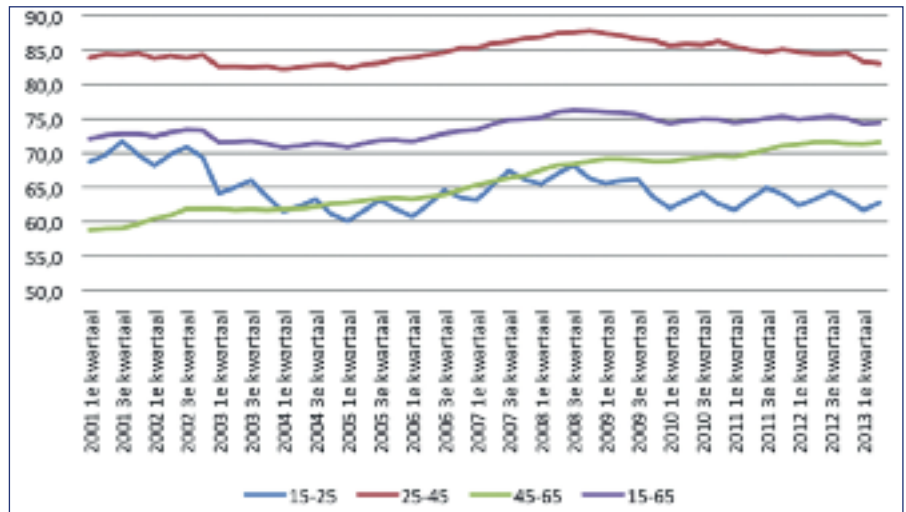
Vijf jaren crisis

Economische theorie

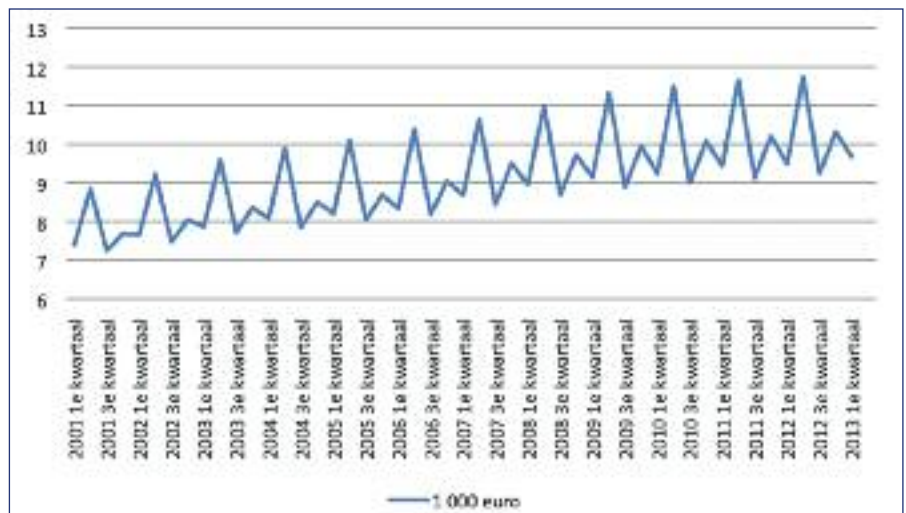
Economen gebruiken vaak baanzoekmodellen om de situatie op de arbeidsmarkt te beschrijven. Deze modellen gaan uit van de aanwezigheid van fricties om te verklaren dat er gelijktijdig vacatures en werklozen zijn.² Vanwege deze fricties moeten werkzoekenden moeite doen om een baan te vinden. Volgens het standaard baanzoekmodel zoeken werklozen elke periode vacatures waarop zij solliciteren. Elke sollicitatie kan resulteren in een baanaanbieding. De werkloze bepaalt of deze baanaanbieding acceptabel is op basis van de kenmerken van de baan en zijn arbeidsmarktperspectieven. Iemand met goede perspectieven zal kritischer zijn. Vacatures zijn afkomstig van bedrijven. Afhankelijk van hoe hoog lonen zijn en hoe makkelijk het is om nieuwe werknemers te vinden, besluiten bedrijven of zij vacatures openen. In een situatie waarin er veel werkzoekenden zijn en weinig andere vacatures, zal een bedrijf eerder geneigd zijn om een vacature te openen omdat de kans groot is dat een geschikte kandidaat gevonden wordt. In dit model komt er evenwicht op de arbeidsmarkt als het aantal mensen dat hun baan verliest ongeveer even groot is als het aantal werklozen dat werk vindt. Dit evenwicht komt tot stand omdat lonen dalen als werkloosheid toeneemt, waardoor het voor bedrijven aantrekkelijker wordt om vacatures te openen. En als de werkloosheid afneemt dan moeten bedrijven hogere lonen betalen om te kunnen concurreren om de schaarsere arbeid. Minder bedrijven zullen daarom vacatures openen, waardoor werkloosheid weer oploopt naar de evenwichtswaarde.

Conjunctuur

De financiële crisis had in eerste instantie tot gevolg dat de kredietverstrekking aan bedrijven beperkt werd. Hierdoor werd het voor bedrijven moeilijker het productieproces op gang te houden en het starten van een nieuwe bedrijf werd lastiger. De nieuwe situatie gaf voor huishoudens onzekerheid waardoor zij minder gingen uitgeven en omdat de financiële crisis wereldwijd was, had dat ook gevolgen voor de wereldhandel. De vraag naar goederen en diensten nam snel af, waardoor veel bedrijven met een personeelsoverschot kwamen te zitten. Dit verklaart de grote en snelle afname van het aantal vacatures in het

Figuur 3: Percentage werkenden in verschillende leeftijdsgroepen (bron: CBS Statline).

Figuur 4: Gemiddeld bruto kwartaalloon (bron: CBS Statline).

derde kwartaal van 2008. Daarnaast laat Figuur 3 zien dat het percentage mensen in de beroepsbevolking met baan in 2008 piekte en sindsdien afneemt. Overigens wordt deze afname enigszins gedempt doordat de trend doorzette dat oudere werknemers langer doorwerken. De financiële crisis bracht de kwetsbaarheid van banken aan het licht. Omdat banken hun kapitaalbuffers moesten verhogen, verstrekken zij minder gemakkelijk krediet. Ook bedrijven en huishoudens moeten hierdoor hun balans op orde brengen. Voor huishoudens wordt dat versterkt omdat zij zich realiseerden dat pensioenen minder zeker zijn, de waarde van huizen afnamen en de kans op werkloosheid fors is toegenomen. Tenslotte heeft ook de Nederlandse overheid geprobeerd haar balans op

orde te brengen door uitgaven te beperken.

Het baanzoekmodel kan verklaren waarom in een recessie de werkloosheid snel oploopt en waarom herstel op de arbeidsmarkt langzaam gaat. Door de aanwezigheid van fricties duurt het na de recessie lang voordat werknemers weer terecht komen bij de werkgevers waar zij het meest productief zijn. Toch liet Shimer zien dat het eenvoudige baanzoekmodel zowel de hoogte van de werkloosheid onderschat als de snelheid waarmee werkloosheid in een recessie oploopt.³

Binnen het theoretische model wordt namelijk een groot deel van de schok die een recessie veroorzaakt opgevangen door aanpassingen van de lonen. In

Vijf jaren crisis

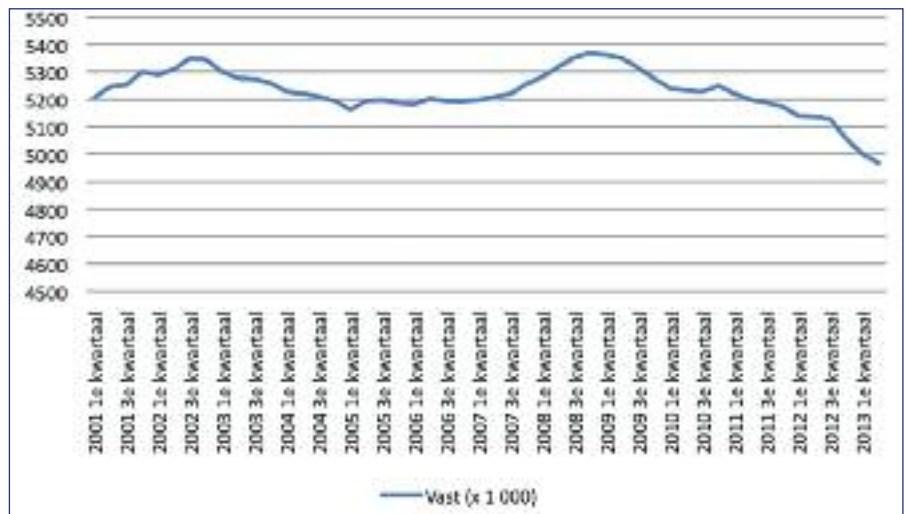
praktijk blijkt de daling van lonen in een recessie veel beperkter. Lonen zijn naar beneden toe vrij star. Nominale loondalingen komen bijna niet voor. Dit wordt ook geïllustreerd in Figuur 4, die duidelijk maakt dat de financiële crisis niet heeft geleid tot een duidelijk trendbreuk in het gemiddeld nominale loon. Daarnaast is tijdens de financiële crisis de inflatie laag gebleven, waardoor ook reële lonen niet gedaald zijn.

Omdat lonen star zijn en het ontslaan van werknemers in vaste dienst in Nederland relatief kostbaar is, zijn bedrijven andere manieren gaan zoeken om hun risico's te beperken.⁴ Figuur 5 laat zien dat het aantal mensen met een vast contract sinds het derde kwartaal van 2008 is afgenomen van bijna 5,4 miljoen naar minder dan 5 miljoen. Tegelijkertijd is het aantal zelfstandigen blijven toenemen en heeft er geen daling plaatsgevonden in het aantal werknemers met een flexibel dienstverband (zie figuur 6). Het UWV rapporteert ook dat het aandeel vacatures voor een vast dienstverband in het totaal aantal vacatures minimaal is. Bedrijven zijn de afgelopen jaren voornamelijk bezig geweest hun arbeid veel flexibeler te regelen.

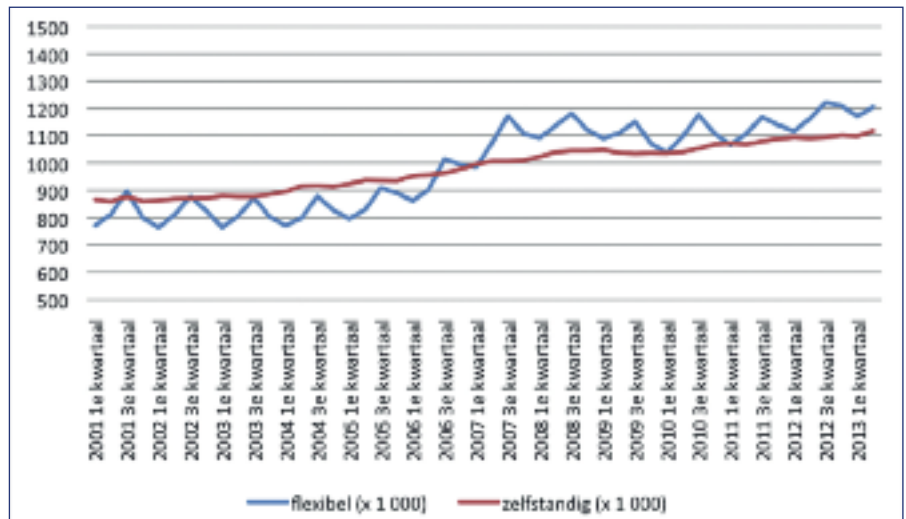
Crisismaatregelen

Bijna onmiddellijk na het faillissement van Lehman Brothers, introduceerde de Nederlandse overheid werktijdverkorting als een crisismaatregel om de gevolgen van de recessie op de arbeidsmarkt te beperken. In april 2009 werd deze maatregel vervangen door deeltijd-WW, die tot juli 2011 bleef bestaan. Het idee van beide maatregelen is dat bedrijven die te kampen hadden met substantiële vraaguitval, tijdelijk werknemers konden parkeren in de WW, zodat het bedrijfsspecifieke kapitaal van deze werknemers niet verloren zou gaan en zij snel weer aan het werk konden als de vraag weer zou aantrekken.

In totaal hebben 926 bedrijven gebruik gemaakt van werktijdverkorting en daardoor zijn 44.460 werknemers voor gemiddeld 196 uur in de WW terecht gekomen.⁵ Deeltijd-WW liep langer en daarvan hebben 7836 bedrijven gebruik gemaakt, waardoor 77.430 werknemers voor gemiddeld 470 uur in de WW zijn gekomen. Bedrijven hebben beide maatregelen voornamelijk gebruikt om ervaren werknemers met een vast con-

Figuur 5: Aantal werknemers met een vaste contract (bron: CBS Statline).

Figuur 6: Aantal werknemers met flexibele contracten en zelfstandigen (bron: CBS Statline).

tract te behouden. Door bedrijven werd vaak scholing aangeboden om de tijd te vullen waarin de werknemer niet werkte. Hierbij ging het meestal om bedrijfsspecifieke cursussen.

De werknemers die deelnamen aan werktijdverkorting en deeltijd-WW worden in de statistieken niet gezien als werkloos. Daarom zou beargumenteerd kunnen worden dat het werkloosheidspercentage in de periode dat beide crisismaatregelen golden, onderschat werd. Echter het werkloosheidspercentage zou maximaal slechts 0,5 procentpunt opgehoogd moeten worden als deze werknemers wel gezien zouden worden als werkloos.

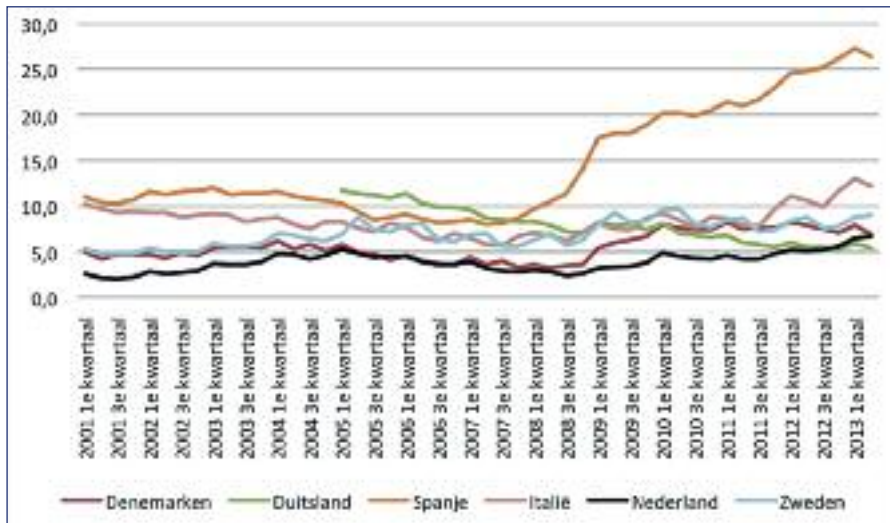
Het kwantificeren van de gevolgen van het introduceren van werktijdverkorting en deeltijd-WW is lastig. Bedrijven heb-

ben er zelf voor gekozen om een beroep te doen op deze maatregelen. Door deze zelfselectie bestaat er geen goed vergelijkbare controlegroep waarmee de bedrijven die deelnamen aan beide crisismaatregelen vergeleken kunnen worden. De Groot e.a. doen een poging een controlegroep te construeren, maar zetten zelf ook kanttekeningen bij het succes van hun aanpak. Zij zijn erg voorzichtig bij het presenteren van hun resultaat dat werktijdverkorting en deeltijd-WW eigenlijk geen effect hebben gehad op de uitkomsten van de deelnemende bedrijven.

Internationale vergelijking

Tenslotte vergelijken we kort de ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt tijdens de financiële crisis met die

Vijf jaren crisis

Figuur 7: Werkloosheidspercentage in verschillende Europese landen (bron: Eurostat).

in een aantal andere landen. Figuur 7 laat het werkloosheidspercentage in een aantal Europese landen zien.⁶ Het is duidelijk dat de arbeidsmarkt in Spanje het heftigst reageerde op het uitbreken van de financiële crisis. Daarvoor zijn verschillende redenen aan te dragen. In Spanje werd de huizenmarkt veel sneller en heftiger getroffen dan in andere landen. Maar Spanje heeft ook een erg duale arbeidsmarkt, waarbij veelal oudere werknemers met een vast contract erg goed beschermd zijn tegen ontslag. Terwijl de meeste jongeren flexibele contracten hebben en geen enkele bescherming genieten. Het werkloosheidspercentage onder jongeren in Spanje is dan ook al opgelopen tot boven de 50.

Het valt op dat in Denemarken de werkloosheid eind 2008 snel opliep. Vanuit de vakbonden werd dit al het failliet van het Deense *flexicurity* model genoemd. Maar in Denemarken daalt het werkloosheidspercentage nu al anderhalf jaar, terwijl in Nederland de gevolgen van de crisis juist nu zichtbaar worden en het werkloosheidspercentage stijgt. Duitsland lijkt helemaal geen last gehad te hebben van de crisis. Daar daalt het werkloosheidspercentage continu sinds de *Hartz-reforms* die rond 2004 zijn doorgevoerd. Deze hervormingen hadden een aantal componenten, maar maakten de arbeidsmarkt flexibeler, reduceerden de duur en hoogte van uitkeringen en legden striktere baanzoekverplichtingen op aan uitkeringsgerechtigden.

Discussie

Tot eind 2011 leken de gevolgen van de crisis op de arbeidsmarkt mee te vallen. Echter, al sinds eind 2008 daalt het aantal werknemers met een vast contract snel. Bedrijven zijn op zoek naar flexibiliteit om schommelingen in de vraag op te vangen. De flexibele schil op de arbeidsmarkt wordt daarom steeds groter. Deze werknemers genieten geen ontslagbescherming en komen in mindere mate in aanmerking voor sociale zekerheid, terwijl zij dat het meest nodig hebben. In Nederland polariseert de arbeidsmarkt steeds verder en uit Spanje weten we welke desastreuze gevolgen een duale arbeidsmarkt kan hebben.

In Nederland zal er ook een aantal hervormingen op de arbeidsmarkt moeten plaatsvinden. Werknemers in de flexibele schil van de arbeidsmarkt zullen beter beschermd moeten worden. Maar omdat bedrijven huiverig zijn om werknemers in vaste dienst te nemen, zal dat eerder tot extra werkloosheid leiden. Het is daarom belangrijk om de gehele arbeidsmarkt flexibeler te maken. Hierbij moet worden gedacht aan het versoepelen van de ontslagbescherming bij vaste banen, het beter laten aansluiten van het pensioenstelsel bij de verhoogde mobiliteit van werknemers en het beperken van de financiële risico's voor bedrijven bij langdurige ziekte van een werknemer.

Maar arbeidsmarkthervormingen zijn niet populair. Bij veel mensen raakt dit

direct aan hun zekerheid op inkomen. In Spanje en Griekenland zijn de demonstraties tegen de arbeidsmarkthervormingen het heftigst en meest massaal. Gerhard Schröder kon zijn herverkiezing in Duitsland vergeten na de Duitse *Hartz-reforms* die de arbeidsmarkt flexibeler maakten. Deze hervormingen bleken uiteindelijk het begin te zijn van een daling in werkloosheid die ondanks de crisis nu al tien jaar doorzet en waarmee Angela Merkel nu goede sier maakt. En in de Italiaanse technocraten-regering van Mario Monti werd minister van Sociale Zaken Elsa Fornero veruit het meest bekritiseerd. Zij was degene die met voorstellen kwam om de arbeidsmarkt en het pensioenstelsel te hervormen.

Bas van der Klaauw is hoogleraar economie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

¹ Zie ROA (2007), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2012*, Rapport, Universiteit Maastricht.

² In 2010 kregen Peter Diamond, Dale Mortensen en Christopher Pissarides de Nobelprijs voor het ontwikkelen van modellen die markten met fricties beschrijven.

³ Shimer, Robert, 2005, *The Cyclical Behavior of Equilibrium Unemployment and Vacancies*, *American Economic Review* 95(1): 25-49.

⁴ Vaste contracten hebben voor bedrijven ook het risico dat bij ziekte twee jaar loondoorbetaling verplicht is. Dit demotiveert bedrijven werknemers in vaste dienst te nemen.

⁵ Informatie in deze paragraaf is afkomstig uit een evaluatie van werktijdverkorting en deeltijd-WW gerapporteerd in De Groot, N., R. Frierson, J. Weda & Ph. De Jong (2012), *Werkt Werktijdverkorting? Evaluatie Bijzondere Werktijdverkorting en Deeltijd-WW*, Rapport APE, Den Haag.

⁶ Eurostat hanteert een andere definitie van werkloosheid dan het CBS. Het belangrijkste verschil is dat volgens het CBS iemand werkloos is als hij minder dan 12 uur werkt, terwijl Eurostat iemand alleen als werkloos ziet als deze helemaal niet werkt. Omdat deeltijdwerk nergens zoveel voorkomt als in Nederland is bij ons het verschil het grootst.